BÜRKÜT

Türk Dünyası Dergisi

BÜRKÜT

Journal of Turkish World

www.burkutdergisi.com

Değerlendirme Makalesi

Makale Geliş Tarihi: Ağustos, 2022

Makale Kabul Tarihi: Aralık, 2022

Dinler, V. (2022). "Müze Kitap": Bilge Tonyukuk yazıtları. *Bürküt Türk Dünyası Dergisi*, *1*(1), 103-107.

"MÜZE KİTAP": *BİLGE TONYUKUK YAZITLARI*

Yazar Veysel DİNLER

Özel Sektör veyseldinler@gmail.com ORCID

Cengiz ALYILMAZ'ın *Bilge Tonyukuk Yazıtları* (XII+518 s.) adlı kitabı 2021 yılının Aralık ayında TDK tarafından yayımlandı. ALYILMAZ, Nano Teknoloji Çağı'nda, önceki bütün kitaplarında olduğu gibi, kılı kırk yarmayı *Bilge Tonyukuk Yazıtları* adlı benzersiz kitabında da sürdürmüştür. Kitabın ilk elli sayfasında, "Tonyukuk" sözcüğünün anlamı üzerine alanda, yurt içinde ve yurt dışında yayımlanmış olan bütün kaynakların baştan sona tarandığı ve sık sık adı geçen kaynaklara göndermelerde bulunulduğu görülmekte, böylelikle konunun ne denli bir titizlikle çalışıldığı apaçık biçimde gözler önüne sergilenmektedir.

8. yüzyılın ilk yarısında aralıksız murç vurarak tarihi taşa kazıyan kahraman betikçinin murcundan çıkan sesler, Bilge Tonyukuk'un söylemlerinin taştan yükselen yankısıydı sanki. İşte o günlerde yankılanan o murç sesleri, yüzyıllar sonra Cengiz ALYILMAZ'ın da kulaklarında bir kez daha yankılanacaktı. O öyle bir sesti ki; buna "*Irmağın akıntısı deniz susuz kalmasın diyeyse eğer, ALYILMAZ'ın çalışması da ata toprakları ıssız, yazıtlar sahipsiz kalmasın diyedir*" demek abartı olmayacaktır. ALYILMAZ, gündoğusunca çıkıp gidecekti bu kulak ardı edilemeyecek, çağlar aşıp gelen sesin çağrısına uyarak. Neredeyse akademik yaşamının bütününü bu uğurda harcayacaktı. Yazıtlar, onun için âdeta bir tutkuyla ardından gidilen bir sevdaya dönüşmüştü. ALYILMAZ, bu sevdasını olağanüstü bilgisini, birikimini kaynak taraması ve alan çalışmasıyla harmanlamıştı. Ondaki bu bilgi ve sevda harmanlanışı, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, (*Kök)türk Harfli Yazıtların İzinde*, *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri*, *Gobu'stan'ın Gizemi (Kıpçaklar'a Giden Yol)* gibi birbirinden değerli ve eşsiz çalışmaların ortaya çıkmasını sağladı. Cengiz Alyılmaz da bilim uğrundaki bu büyük özverisi, konuya adanmışlığı, alanda yaptığı çalışmalar, bunların sonucunda yazdığı kitaplar, makaleler, bildiriler bilim dünyasında çok yakından izlenecek, bilinecek ve kabul görecekti, hatta yazıtların otorite bilim kişisi yapacaktı. Aşk ile koşan yorulmazmış. Alyılmaz, tam da böyle bir tutkuyla, otuz yıldır işini eksiksiz yürütmektedir.

Hastalıkların ve zorlukların yakasına yapıştığı dönemlerde dahi yazıtlara ilişkin hemen hiçbir bilinmeze yer bırakmayacak denli titizlikle çalışmalarını sürdürdü. Yazıtlar konusunda onlarca kitap, yüzlerce makale ve bildiri onun biyografi hanesinde değişmez yerini aldı. Onun kitaplarının her biri yazıt bilimi (epigrafi), dil, edebiyat, tarih, sanat tarihi gibi bilim dalları için kullanılan birer "başyapıt" niteliğindedir. Onun *Bilge Tonyukuk Yazıtları* adlı son kitabı da bu sıfatı bütünüyle hak etmektedir.

Kitaptan edindiğimiz bilgilere göre 8. yüzyılın ilk yarısında sözlerini taşa kazdıran, üç Türk kağanının başdanışmanı Bilge Tonyukuk, “*Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım. … Tanrının yardımıyla Türk milletinin arasına zırhlı düşman askerini sokmadım, düşmanın zırhlı atlarını Türk milletinin arasında koşturtmadım.*” diyerek çağlar ötesindeki kuşaklara, devlet adamlığı kimliği ya da görevi taşıyan kişilere sorumluluk dersi vermektedir.

Türkoloji alanında çalışsın ya da çalışmasın, Türk diline, kültürüne, tarihine, sanatına ilgi duyan herkes için eşsiz bilgi kaynağı olma niteliği taşıyan *Bilge Tonyukuk Yazıtları* adlı kitabın ilk elli sayfasında ALYILMAZ, “bilge”, “ton”, “yukuk” sözcüklerinin anlamı üzerinde genişçe durmakta, kendisine konuya ilişkin sorulabilecek olası soruların yanıtını görsellerle, alıntılarla, epigrafik belgelemelerle önceden vererek okuyucuya doyurucu bir yapıt sunmaktadır.

ALYILMAZ, bilge sıfatını anlatırken, *“yaratılışın sırrını, evrenin düzenini doğru anlamak, içinde yaşadığı çevrede olup bitenleri doğru algılamak, bunlara karşı doğru tutum ve davranış geliştirmek, yaşayış ve insan ürünü bilgi ve birikimini gelecek kuşaklara da aktarmak düşüncesi, onun haklı olarak “bilge” sıfatını (önadını) almasını sağladığını, bilgeliğe giden yolun özveriden, feragatten, güçten, sabırdan, hoşgörüden, doğruluktan, dürüstlükten, çalışkanlıktan, çabadan ve inanmaktan geçtiğini…*” kaydetmektedir (Alyılmaz, 2021, s. 43).

ALYILMAZ’ın kendisi de Türkoloji ve yazıt bilimi alanlarında yaptıklarıyla ve yazdıklarıyla (günümüz bilim dünyasında) “bilge” sıfatını hak eden ender kişilerden biridir. Nitekim ALYILMAZ’ın bugüne kadar Gobi’den Gobustan’a, Turan’dan İran’a, Çin’den, Moğolistan’dan, Sibirya’dan Anadolu’ya, Anadolu’dan Balkanlar’a dek uzanan coğrafyada görmediği, belgelemediği, filme alıp fotoğraflamadığı Türklere ait dikkate değer hemen hemen hiçbir yazılı taş ve epigrafik öge (kaya üstü betimleme, tamga) kalmamıştır. ALYILMAZ ve eserleri, Türkoloji dünyası ve bu alanla yakından ilgilen okular tarafından gerçek anlamda bir gurur kaynağı olarak görülmektedir.

Bilge Tonyukuk Yazıtları kitabı, o denli bilgi yüklüdür ki, kitaptan Bilge Tonyukuk’un “örnek devlet adamı” kimliğinin ve kişiliğinin yanında, onun Dokuz Oğuz boyundan olduğuna, nerede doğduğuna, atalarının kimler olduğuna ilişkin son derece yeni ve ayrıntılı bilgiler ediniyoruz (Alyılmaz, 2021: 93-100).

Kutluk İlteriş Kağan ile sıkı arkadaşlıklarını, 683 yılında Çin’e karşı giriştikleri bağımsızlık savaşında Kutluk İlteriş ile birlikte hareket ettiğini, sonrasında Kapgan Kağan ve Bilge Kağan’a sözcülük, danışmanlık ve komutanlık yaptığını, adının ilk kez Bilge Kağan Yazıtları’nda geçtiğini, Türkçe anlamıyla “baş danışman”, “baş vezir” olabileceğini de öğreniyoruz.

Boyla Baga Tarkan adının da yine onun için kullanılan; “*halkı, boyu, boyları bir yerden bir yere güvenli biçimde götüren, taşıyan, öncüleri bildiren bir unvan*” anlamı taşıdığını görüyoruz.

ALYILMAZ, birçok iddianın tersine, “baga” sözcüğü için “*Türkçe olduğunu düşündüğümüz büyük, ulu, yüce anlamlarına gelen, II. Türk Kağanlığı Dönemi’nin akıllı, ileri görüşlü, uzun ömürlü danışmanı ve kumandanı Bilge Tonyukuk’un unvanında geçen “baga” kavram işareti, “Eski Türkçe Dönemi’nde hem unvan, hem de kişi adı olarak kullanılmıştır*” demektedir. O, “tarkan” sözcüğünün de “*hem askerî hem de siyasi bir terim olarak kişi ad ve unvanlarında kullanıldığını*” belirtmektedir (Alyılmaz, 2021, s. 61).

Bilge Tonyukuk hakkında hemen hemen hiçbir bilinmeze açık kapı bırakmak istemeyen ALYILMAZ, ad ve unvanların anlamları, yapıları ve kökenleri üzerinde titizlikle dururken, dil kavramına da değiniyor. O, “*Sıradan olmayanların sayesinde sıradan bir iletişim aracı olmanın*

ötesine taşınan dil, yine bu aykırı ve ayrıcalıklı kimseler sayesinde düşüncenin, kimliğin, kişiliğin en önemlisi de binlerce yıllık ortak yaşayışın, inanışın, sosyal ve kültürel değerlerin taşıyıcısı ve yansıtıcısı hâline gelir. Bilgi ve hikmet sahibi olanlar / bilgeler, sözleri ve davranışlarıyla olduğu kadar, yazdıklarıyla da farkındalık oluşturup toplumları yönlendirirler." diyerek Bilge Tonyukuk'un Türkçenin bütün anlatım olanaklarından, metaforlarından, söz sanatlarından, deyimlerden, ikilemelerden, eş anlamlı ve zıt anlamlı sözcüklerinden, özlü sözlerden ve atasözlerinden yararlanarak halkına hem bilgi vermekte hem de onları birlik, bütünlük ve dayanışmaya yönlendirdiğine, yazıtlardaki anlatımların işlevselliğine dikkat çekmektedir (Alyılmaz, 2021, s. 67).

Kitabın 68-69 sayfalarda M. SPRENGLING'in Bilge Tonyukuk'un, "*dünyanın en güçlü / en büyük dehalarından biri olduğunu, onun gibi birisini bulmanın zor olduğunu, Bilge Tonyukuk Yazıtları'nın özlü mükemmeliyetine hiçbir eserin ulaşamayacağını*" ileri sürmesi herhâlde her Türk aydınının gurunu okşayacak, göğsünü kabartacaktır.

R. GIRAUD'un *L'Inscripton de Baín Tsokto* adlı yapıtında, "*yazıtların metninin ritimli, ölçülü, duraklı, uyaklı mensur şiir tarzında yazıldığını, olayların konusuna göre cümlelerin mensur ve manzum olarak sıralandığını, yazıtların ezgi-masal türünün eşsiz örneğini oluşturduğunu, bunun ustaca düşünüldüğünü*" söylemesi ise olağanüstü bir gözlem ve değerlendirme olarak nitelendirilebilir (Alyılmaz, 2021, s. 68).

Aynı bakış açısına sahip İ. B. STEBLEVA da, "*eski Türk yazıtlarının büyük bölümünün şiir olarak yazıldığını, lirik ve destansı özellikler taşıdığını, önemli bir kısmının bestelenmek üzere oluşturulduğunu*" söyleyerek yazıtlarımızın dilini, üslubunu, anlatım biçimlerini, Türk dilinin müzikalite özelliğini yüceltmektedir (Alyılmaz, 2021, s. 69).

Bilge Tonyuluk Yazıtları'nın bir "değerler bütüncesi" olduğu, ulusal ve evrensel değer olarak görülen ahlakın, aklı kullanmanın, sağduyunun, soylu davranışın, savaşçılığın, bilgili ve aydın oluşun, çalışkanlığın, dürüstlüğün, üreticiliğin, girişimciliğin, güvenin, ülkü sahibi olmanın, ileri görüşlülüğün, önsezinin, bağımsızlığın, özgürlüğün, önderliğin, liyakatin, özgüvenin, özverinin, Türk dilinin, kimliğinin, bundan 1300 yıl önce taşa kazılması bu dilin bir konuşuru, yazanı olarak bizlere âdeta kanat taktırıp uçuruyor.

Vilhelm THOMSEN, Bilge Tonyukuk'u "*çelik iradeli*", "*kral yapıcı*" ve "*diplomatik deha*" olarak nitelendirmektedir (Alyılmaz, 2021: 68). Bilge Kağan tahta çıktıktan sonra yaşı yetmişin üzerinde olan Bilge Tonyukuk'un olağanüstü içerikteki bu yazıyı yazdırması, üç kağana danışmanlık yapmasının, "adanmış bir önder" kimliği, yüzyıllar sonra bizlerin göğüslerini haklı bir gururla kabartmaktadır.

ALYILMAZ tarafından okuyuculara sunulan bu kitap içeriği ve yöntemi bakımından son zamanlarda yayımlanan kitaplar içinde özel yere ve öneme sahiptir. ALYILMAZ, yaklaşık 30 yıldan beri eski Türk yazıtlarını elektronik ortama aktarmakta ve bu yazıtların epigrafik belgelemelerini (ekip arkadaşlarıyla birlikte) dijital fotogrametri tekniğiyle gerçekleştirmektedir. Yaklaşık 30 yıldan beri Türk tekstolojisinde ve paleografisinde "nicel yöntemler"i kullanması onun yazıt bilimi alanında çok haklı bir yer edinmesine, farkındalık oluşturmasına ve saygınlık kazanmasına yol açmıştır. Onun kitaplarında nicel yöntemlerle (özellikle de dijital fotogrametri yöntemiyle), yazıtların yalnız tekstolojik ve paleografik özellikleri değil; görsel, sanatsal, kültürel ve tarihî değerleri de ilgi çekici biçimde sunulmaktadır. Bu durum, öğrencilerin ve genç bilim adamlarının alana ilgi duyabileceği kanısını uyandırmaktadır.

ALYILMAZ’ın geleneksel yöntem ve tekniklerle nicel yöntem ve teknikleri görüntüler eşliğinde ele alıp incelediği, tanıttığı ve Türk Dil Kurumunun da kusursuz bir biçimde “prestij eseri” olarak yayımladığı *Bilge Tonyukuk Yazıtları* adlı kitap, başta eski Türk yazıtlarıyla uğraşan bilim adamları olmak üzere, Türkoloji ile ilgili diğer alanlarda da (tarih, sanat tarihi, arkeoloji…) çalışan uzmanlar ve öğrenciler için başvuru yapıtı niteliğindedir.

Konuyla ilgili bütün bilgi, bulgu, belge ve görsellerin ALYILMAZ tarafından kitaba alınması, kapak tasarımı ve illüstrasyonların Levent ALYAP gibi görsel sanatlar alanında marka olan ünlü sanat insanı tarafından yapılması, görsel düzenlemelerin deneyimli akademisyen M. Fatih KILIÇ tarafından gerçekleştirilmesi, kitabı tek sözcükle “başyapıt” kılmaya yetiyor da artıyor bile. Levent ALYAP tarafından betimlenen kapaktaki çift başlı aslan, Bilge Tonyukuk Yazıtları’nın giriş (başlangıç) bölümünün görüntüsü, boy damgası, günün kuşaklarıyla Türk Kağanlığı arasında kopmaz bir bağ kurulmasını sağlıyor, tarihimizi gözlerimizin önünde bir anlamda yeniden canlandırıyor.

Foto 1: Kitabın Kapağına Ait Görüntü

Bu kitaba Ahmet Bican ERCİLASUN’un ifadesiyle (Ercilasun, 2021) “Müze Kitap” demek abartı olmayacaktır. Çünkü kitap içerikteki konunun hem yaşam alanını hem de ilgili olan ve pek çok ülkeden araştırmacının konuya ilişkin çalışmalarını değerlendirerek hem içerik hem de sayısal bakımdan baş döndürücü bir kaynak kullanımı, ne denli titiz ve bilimsel çalışıldığının göstergesi olarak kendisini ortaya koymaktadır. Okuyucu, son derece profesyonelce çekilmiş fotoğraflarla, betimlemelerle ve çizimlerle hem alanda gezinebilmeyi hem de aynı yapıtların müzede olduğunu varsayarsak, özel aydınlatılmış, bilgiyle donatılmış objeleri en yakından izlememizi sağlıyor kitaba ustalıkla yerleştirilmiş görseller aracılığıyla. Kitap, gerçeklik olgusunu o denli kusursuzca veriyor ki, böylelikle okuyucuyu hem alanda hem de müzede gezdirmiş gibi oluyor.

Bilge Tonyukuk Yazıtları adlı kitabın yazarı Cengiz ALYILMAZ'ı ve bu güzel kitabı bilim dünyasıyla ve Türk dilinin, kültürünün, tarihinin ve sanatının ilgilileriyle buluşturan Türk Dil Kurumunu kutluyor; göğsümüzü kabartan bu tür evladiyelik kitapların sayısının daha da artmasını dört gözle bekliyoruz.

Kaynaklar

Alyılmaz, C. (2021). *Bilge Tonyukuk yazıtları*. Türk Dil Kurumu.

Ercilasun, A. B. (2021). Bilge Tunyukuk. *Yeniçağ*. (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2021).